

Tóth Csilla

Csáth-értelmezések

Hózsza Éva: Csáth-allé (és kitérők)

Hózsza Éva szabadkai irodalomtörténész csaknem húsz évet felölelő írásainak gyűjteménye fontos állomása a Csáth-kutatásnak. Az 1977-es Dér Zoltán szerkesztette Csáth-bibliográfia, Szajbély Mihály 1989-es monográfiája után a szabadkai és budapesti életmű-kiadássorozatok újabb és újabb kihívásokat, s egyben lehetőségeket kínálnak fel a korpusz értelmezői számára. Az erre való érzékeny és folyamatos reagálás tanúbizonysága Hózsza Éva könyve.

Az öt részből álló kötet tematikus egységekbe rendezi a palicsi fürdőhely képét metaforikusan felidéző Csáth-allé, vagyis a kutatói pálya állomásait és kitérőit. Monografikus teljesség helyett az első négy részben inkább az „irodalmár befogadó” tünődéseit és a Csáth-kiadás eseményeire adott reakcióit olvashatjuk. Az első egység az író szépirodalmi és publicisztikai műveinek gyűjteményes kiadásaira reagáló ismertetéseket foglalja magába; a második szintén az életműsorozat darabjaira reflektáló írásokon keresztül a naplóíró és az elmeorvos Csáth Géza/Brenner Józsefet állítja a középpontba. A harmadik rész cikkei a szülőföldhöz szorosan kötődő Palics-élményvilágot, a fürdő világát járják körül; a negyedik rész ismertetései, bírálatai a szaporodó Csáth-fordításkötetekhez, a szerbhorvát, illetve német nyelvű, de önálló kötetekként felfogott kiadásokhoz kötődnek. Az ötödik *Képi létmód és fiók köztesség* című fejezet a legizgalmasabb: egyrészt itt találjuk a legfrissebb írásokat (2008-ból, 2009-ből) másrészt szerepel benne irodalmi értékű esszé és több elméleti igényű tanulmány. *A félelem álcái – a bennü(n)k beszélő világ* című írás Danilo Kiš *Korai bánat* (1971) és Kosztolányi Dezső *A szegény kisgyermek panasza* (1911) című műveinek egybeolvasása, a három szerző világát egybeolvasztó, Pavić és Temesi műveit is felidéző szép szótáresszé. A kötet darabjait a vállalt koncepció fűzi össze: „A most összeállt kötet a kultúra- és szövegközi átjárhatóságra, az öninterpretáció, a bomlás problémakörére, a komparatív megértésre, kivételes esetben pedig a dokumentumok feltárására összpontosít.” (i. m. 154.)

Az első négy fejezet Csáth-kiadásokra reflektáló kritikái azonban nem csak önmagukban, sőt talán nem is elsősorban önmagukban érdekesek. A kompozíció nemcsak az író számára fontos, az irodalomtörténész kifejezőeszköze is lehet. Hózsza Éva ismertetéseiben több kiadvány kapcsán is hangsúlyozza a kötetkompozíció jelentőségét, így például a *Fej a pohárban* (1997) címmel kiadott 1914/1916-ös napló vagy a szerbhorvát nyelvű, Sava Babić szerkesztette Csáth-kötet kapcsán (Opijum, 1991). Kutatóként a *Mesék, amelyek rosszul végződnek* (1994) kötet egyik jelentőségét abban látja, hogy első ízben derül fény a kötetkompozíció szerepére Csáth életművében (*Mégis jól végződnek?*). Az első négy rész recenziói, cikkei az elméleti problémákat nyíltabban felvállaló ötödik rész felőli újra, illetve összeolvasása során visszatérő, újra és újra felvetődő problémák rajzolódnak ki, melyek túlnyúlnak a Csáth-kutatás kérdésein.

Kiindulópontként a modernség fogalma kínálkozik. Hózsza Éva nem szakad el a Bori Imre, illetve Szajbély Mihály által felvázolt Csáth-képtől. Csáth számára is elsősorban novellista, a modern „homo novusa” (Bori), a teljességvágy írója (Szajbély, Mák, Hódi) vagy a „végtelen szerelmese” (Esterházy) mégis: modernizmusfelfogása eltérő hangsúlyú Csáth-portrét eredményez.

Thomka Beátaóh hasonlóan a modern szenzibilitás kifejeződését ő is elsősorban a fragmentálásban, a mikroszerkezetben látja. Csáth novellisztikája ebben az értelemben része lehet az őskeresés kilencvenes évekbeli vajdasági prózájának, ahogyan a nagy ívű *Nagyítások és impulzusok. Irodalmunk kontextusra is kiterjedő vizsgálódásai* című tanulmány be is mutatja a mikroszerkezetek, szó és kép átjárhatóságának és a vizualitás dominanciájának előtérbe kerülését. Az *Ákácok alatt* (1933)

című antológiától napjaink irodalmáig ívelő tanulmány fontosságát jelzi, hogy részeit viszonylíthatjuk a szerző egy másik nemrégiben megjelent, a *Novella a vajdaságban* című összefoglaló kötetében.

Fragmentum és modernség szoros összekapcsoltsága megfigyelhető az 1912/1913-as *Napló* (1989) értelmezésében is (*Komplexsérelemek*). Hózsza Éva a morfinista napló (Szajbély) legfőbb szerkezeti sajátosságának a töredékességet látja, s töredezett folytonossággént értelmezi. A szexualitás és a morfium élvezeteinek pillanatképeire széthulló naplóban a szenvedélybetegségtől való szabadulás kísérleteinek kudarcra teremt folytonosságot. A napló azonban „több szempontból is egy (töredezett) folyamatot tár elénk... a feljegyzéseket éppen ez a gyalázatos kudarc, a hiába-élmény köti össze...” (i. m. 48.) Hasonlóképpen, az 1914–1916-os napló bejegyzései is javarészt „kusza, zilált fragmentumok”. A fragmentálódás, a mű szaggatottságának feloldása miatt bírálja *A kis Emma* című novella német fordítását (Csáth-művek német nyelven-Muttermord, 1989-Tagebuch 1912–1913, 1990.)

A *Naplók* közzététele, mely valóban „az irodalmi nagykorúsodás egyik lépcsőfoka” (i. m. 47.), a levelek, sőt az orvosi tanulmányok újbóli, bővített kiadása nagyon hasonló problémákat vetnek fel. A szerző a levelek szabadkai publikálása kapcsán Márton Lászlót idézi: „kanonizációja egyszersmind azt is megmutatja, mennyiben tekinthető az életmű részének az élet, a megélt élet maga” (i. m. 75.). Bár a szerző az 1912–1913-as Csáth-naplókat ismertető írásában leszögezi: „Kiegészítés ez, a Csáth-kép járuléka. Szépirodalmi alkotásai maradtak igazán fontosak számunkra.” (i. m. 50.), de a Csáth-képet kiegészítő dokumentum „mégis fikció” (*Komplexsérelemek*, 48.) Később, az 1914–1916-os *Naplóról* szólván pedig a kompozíció szerepét emeli ki (*A lélek lett más*). Az 1991-ben kiadott Sava Babič-féle szerbhorvát nyelvű fordításkötet (*Opijum*) kapcsán jegyzi meg, hogy a két részből álló válogatásban (14 novella és az 1912–1913-as *Napló*) a dokumentumértékű napló szövegei „ebben a szövegekörnyezetben felzárkóznak a műalkotások sorába” (*A hínárba került Csáth*, 100.).

Nyomós érv a napló és a novellák egy szintre emelése mellett, melyet a szerbhorvát, ill. német nyelvű kiadások példáznak, hogy mindkét műfajban „Csáthot a belső emberi természet írójaként ismerhetjük meg” (*A hínárba került Csáth*, 100.).

A felidézett részletek, gondolatfutatok azt problematizálják, hogy az irodalmi szöveg nem választható le más típusú szövegekről, más művészeti ágakban létrehozott műalkotásokról, nem vizsgálható kora kultúrájától elszakítva. Nyilvánvaló, hogy a novellista Csáth a maga komplexitásában csakis a naplóíró, színpadi szerző, festő, zeneszerző, zenekritikus és publicista Csáth megértése révén ragadható meg. A „megélt élet”, a naplók és a műalkotások között sem húzható egyértelmű határ. Bizonyos, hogy az új Csáth-kép(ek) mindezen területek bonyolult egymásra hatásának feltárása révén hozható létre, melynek a kultúra területeinek átjárhatósága mellett természetes eleme a szerzői önprezentáció is. Szép példája e felfogásnak a *Kézirat a kéziratban – A megtalált levél* című tanulmány a *Régi levél kézírata a Tannhäuser bemutatójáról* című Csáth-novelláról.

Az átjárhatóság igénye ugyanilyen sürgetően jelentkezik az orvosi tárgyú szövegek kiadása esetében, ezúttal művészet és tudomány között. A szerző *Nincsen látomány, amelynek ne volna alapja* című tanulmányában Mészöly Miklós az *Egy elmebeteg nő naplójához* írott előszavának kérdéséből indul ki: mennyire intimen Csáthéi ezek az írások? Van-e két, jól elkülöníthető írói személyiség, Brenner József, az elmeorvos, Csáth Géza, az író? Hózsza Éva többször rámutat az elmeorvos és az író szoros összetartozására: (orvosi tanulmányaiban) „Csáth a létért való küzdelemként definiálja az elmebetegséget, és ez a küzdelem novellahőseinél (gyermekhőseinél) is megnyilvánul” (i. m. 58.), kiemeli, hogy mindkettőt a modern ember megismerési és önmegismerési vágya motiválja. G. kisasszony, és az új kiadás révén megismerhető Hahn Ella esettörténetében ugyanaz a sémákba nem illeszthető gondolkodásmód ismerhető fel, mint a novellákban, a hősöket ugyanúgy az élni akarás, a teljességvágy jellemzi. Az elmeorvosi feljegyzések az ún. esetleíró novellákat idézik fel, így pl. az *Eltévedésem története és Nervus rerum* című elbeszéléseket. Az írások tehát valóban „intimen az övéi”. Hozzátehető: Csáth 1912–1913-as *Naplójának* kezdősorai („Mióta az analízissel behatóan foglalkozom, és minden ízében elemezem az öntudatlan lelki életemet, nincs többé szükség rá, hogy írjak.”) értelmezhetőek úgy is, mint az írói és a pszichoanalitikusi tevékenység homológ voltának (ön)felismerése.

Interdiszciplináris szempontból nagyon értékes a Csáth *én-tűzijátéka 2.* című tanulmány, amely a 2008-as szabadkai *Csáth-járó át-járó*. Csáth Géza, az irodalmi és pszichológiai diskurzusok metszéspontja című konferenciára készült előadás átdolgozott változata. Követendő, hogy a szerző Csáth Freud-interpretációjából (*Az álom*) kiindulva tett kísérletet az 1915-ös naplóban feljegyzett kalauzálom és analízisének értelmezésére. Az én decentralizációjaként, identitásvesztésként interpretált álomban az álommunka jellegzetes, sűrítő technikája figyelhető meg. Az értelmezés eszközeit, az intenzív szövegteljesítményt, a korpuszon belüli mozgást is Csáth fenti, pszichoanalízissel foglalkozó írásának másik tézise irányítja: az elfeledett álom felidézhető, és évekkel később a cenzúra megszűnése miatt világosan

értelmezhető. A kalauzálom változatait a kutató régebbi naplófeljegyzésekből gyűjtötte össze, így az értelmezésben szerepet játszik az 1897–1899-es, illetve az 1903–1904-es napló is.

Az interdiszciplináris közelítésre nemcsak az irodalom és pszichológia, irodalom és zene, hanem az irodalom és nyelvészet területén is értékes példát hoz a kötet. A két utolsó, 2009-es nyelvészeti-stilisztikai ihletettségű tanulmányban („*Stílusigény*” és *a monotónia elevensége*, ill. *Kificamodott kontúrok*) nemcsak az irodalomtudós, de az irodalomkritikus is megnyilvánul. A monotóniáról írott elméleti igényű tanulmány Pilinszkyt idéző fő megállapítása, hogy a stílusértéket hordozó monotónia a metamorfózis lehetőségét rejtje magában. Ezt a metamorfózist többek között Szathmári István újabb novelláinak kifinomult értelmezésében mutatja be. A *Csáth-allé* szép lezárása Szathmári István *A kertész és a csók* című novelláskötetéről írt tanulmány, hiszen annak címadó novellája rájátszás *A varázsló kertje* című novellára. A kortárs novella belakott kertje egyszerre idézi az elhagyott szülőföldet és annak emblematikus íróját (*Kificamodott kontúrok*). A pálya kiemelkedő darabjaként értékelt kötet Hóza Éva értelmezése szerint a határok, kontúrok témáját járja körbe. „*Az egyénnek határ kell, határt kell konstruálnia ahhoz, hogy a határokat felszámolja, rács kell, hogy átlépje azt*” – *A határ* című Szathmári-novelláról írt sorok egyben a kötet mottójául kínálkoznak.

(*Életjel, Szabadka, 2009*)

E számunkat nyomta és kötötte az AS-Nyomda Kft. Szilády Üzem

6000 Kecskemét, Mindszenti krt. 63.
Tel.: +36 76 481 401; Fax: +36 76 481 204
E-mail: szilady@axelspringer.hu
www.as-nyomda.hu; www.szilady.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.